

ABSTRAKT DOKTORSKÉ PRÁCE

Ladislav Varadzin

*Vybrané problémy z archeologie raného středověku: hrnčířství a problematika hradů
v centrální části středních Čech*

*The Selected Issues of the Archaeology of Early Middle-Ages: Pottery Production and
Strongholds in the Central Part of Middle Bohemia. Doctoral Thesis.*

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Historické
vědy – pravěká a středověká archeologie

vedoucí práce Prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.

2010

Předkládaná disertace je tvořená pěti volně navazujícími samostatnými studii, které se zabývají dvěma tématickými okruhy: (1) hrnčířskou výrobou v raném středověku a (2) otázkou funkce a historického významu raně středověkých hradů v centrální části středních Čech.

1. Kapitola „Zásobování raně středověkého hradiště Stará Boleslav keramikou. Příspěvek k poznání distribuce keramiky v raném středověku.“ odhaluje obraz poměrně nečekaně intenzivní keramické směny v jádru Čech v průběhu 10.–12. století. Text se opírá v první řadě o svědectví keramických tříd studovaných několik měsíců na keramických zlomcích objevených mezi lety 1988-2002 na hradišti ve Staré Boleslavi. Sledována tak mohla být distribuce proti směru přepravy komodit z místa produkce na místo spotřeby - lokalita je charakterizována jako příjemce. Třídy byly (alespoň tam, kde to bylo možné) přiřazeny k jednotlivým výrobním okruhům, což spolu s jejich jednoduchou kvantifikací umožnilo podhalit některé skutečnosti raně středověké směny. Mezi hlavními poznatky lze jmenovat rádius do 30-50 km, v němž se dílny do zásobování Boleslavi zapojovaly, a zejména překvapivý zhruba poloviční až tříčtvrtěnní podíl nádob zkonsumovaných na lokalitě, které byly v raném středověku dováženy z jiných než místních dílen. Je to poprvé v české archeologii, kdy se čtenář setká s kvantifikací raně středověké keramické distribuce v takovém rozsahu.

2. Kapitola „Značky na dnech keramických nádob ze Staré Boleslavi“ zpřístupňuje specifickou kategorii archeologického pramene (keramické značky) a upozorňuje na možnosti jeho využití pro studium dějin hrnčířství a distribuce keramiky. Prezentován je jeden z nejrozsáhlejších souborů na území ČR, který byl shromážděn na raně středověkém hradišti Stará Boleslav. Cílem je upozornit na některé podstatné problémové okruhy, kterých se studium keramických značek dotýká. Sledovány jsou podíly značené keramiky a zejména distribuce a zastoupení identických značek na lokalitě, které napovídají nebo alespoň dovolují odhadovat, jakým způsobem byla organizována směna v raném středověku, případně kolik hrnčířů řádově se na ní mohlo podílet. Koncentrace identických značek v centrálním prostoru hradiště – v bezprostřední blízkosti tří raně středověkých sakrálních staveb, kde lze navíc předpokládat dvorce knížete a jeho družiníků a v pozdějším období kapitulní budovy – souvisí nejspíše s vybíráním dávek. Navzdory tomuto pozorování však několik jiných skutečností ukazuje, že ovládaná směna pro zásobování celého hradiště keramikou takový význam nebo se přinejmenším v archeologických pramenech neprojevuje. Konečně byly studovány technologické vlastnosti výrobků, o nichž na základě identických značek můžeme říci, že pocházejí z téže dílny. Studie se doplňuje s poznatky předchozí kapitoly, s níž dohromady poskytuje hlubší vhled do organizace raně středověké směny a nepřímo také výroby na základě poznatků z reprezentativní lokality.

3. Kapitola „Hrnčířská výroba 6.-13. století ve východní části střední Evropy v archeologických pramenech“ shrnuje relevantní archeologické prameny pro studium hrnčířské výroby na území České, Slovenské a Polské republiky v raném středověku. Zaměřuje se na nálezy z hrnčířských dílen, včetně hrnčířských pecí pojednaných v samostatném katalogu na konci práce, a výběrově (pouze se zaměřením na Čechy) také na doklady distribuce keramiky. Příslušné hmotné doklady výroby i distribuce jsou pojednány formou kritické bilance, se zřetelem k jedné z podstatných otázek

sledovaných dlouhodobě v evropské archeologii - ke specializaci a organizaci výroby v raných středověkých státech. Na základě dokladů je v závěru vyslovena teze o značném podílu svobodné (neovládané) směny (a snad dokonce i vlastní výroby) v raném středověku ve zkoumané části Evropy.

4. Kapitola se nazývá „Libušínské hradiště. Revizní zpracování výzkumů.“ Raně středověké hradiště v Libušíně je významnou archeologickou lokalitou z několika důvodů. Předně kvůli jeho poloze v jádru Čech – na území, které je spjato s počátky přemyslovské vlády a tudíž i s počátky českého státu –, dále díky plošnému výzkumu, který ho zařadil mezi relativně nejlépe prozkoumané opevněné lokality na našem území, a také svým opevněním kombinujícím důmýslně několik typů hradeb. Proto také tradičně přitahuje pozornost odborné veřejnosti. V této kapitole je podán nový výklad některých archeologických nálezů, odlišující se od dřívějších závěrů publikovaných na počátku 70. let. Mimo jiné se ukázalo, že hrad nevznikl na přelomu 9. a 10. století, jak se dosud přijímá, ale pravděpodobně nejdříve až za vlády Boleslava I., ve 2. třetině 10. století, příp. později. Oporou tohoto tvrzení jsou nálezy keramiky s kalichovitými okraji v tělese dřevozemité hradby a její datování. Toto zjištění pochopitelně mění úvahy o funkci hradiště a potažmo o jeho historickém významu, které se autor pokouší nastínit v závěrečné části tak, aby byly v souladu s novými či dosud nezpochybnými poznatky nebo aby jim alespoň neprotiřečily.

5. Kapitola „K vývoji hradišť v jádru Čech se zřetelem k přemyslovské doméně (příspěvek do diskuze)“ se zabývá raně středověkými hrady v centrální části Čech, tedy na území spjatém s počátky Přemyslovců a se vznikem raného českého státu. Text v podstatě rozvíjí formou diskuze poznatky učiněné v předchozí kapitole. Nejprve je pozornost věnována datování bezmála dvaceti raně středověkých hradů, které se na sledovaném území nacházely. Datování je většinou odkázáno pouze na archeologické prameny, jejichž chronologie se v posledních letech poměrně výrazně upřesnila. Na základě přehledné bilance se pak dospívá ke stručnému nástinu vývoje hradů a k pokusu zasadit ho do rámcových historických souvislostí. V závěru jsou poznatky konfrontovány s dosavadním pojetím tzv. přemyslovské domény, které podle názoru autora bude nutné přehodnotit.

ABSTRACT

Presenting doctoral thesis consists of five freely connected studies that deal with early medieval pottery making and function and historical meaning of early medieval strongholds in the central part of Bohemia.

Chapter I. „On the distribution of pottery in the Early Middle Ages: supplying pottery to the Stará Boleslav early medieval stronghold.“ Using the testimony of pottery categories, this study outlines an image of unexpectedly heavy pottery exchange in the middle part of central Bohemia between the 10th century and first half of the 13th century. This marks our first encounter in Czech archaeology with a quantification of such sizeable pottery distribution in the Early Middle Ages.

Chapter II. „Maker's marks on the bases of ceramic vessels from Stará Boleslav.“ The aim of this text is to make available a specific category of archaeological resource (ceramic maker's marks) and to draw attention to the opportunities for the use of this resource in studying the history of pottery and the distribution of ceramics. One of the largest available assemblages is presented, that which was brought together in the Early Medieval castle at Stará Boleslav. The article considers the proportion of marked ceramics, as well as identity markers, their distribution over the site and lastly the technological properties of those products that came from these workshops.

Chapter III. „Pottery production in the eastern part of Central Europe in the 6th to 13th century in archaeological sources.“ The text summarizes archaeological sources for the study of pottery production in the territory of the Czech Republic, Slovakia and Poland in the early medieval period. The text focuses on finds from pottery workshops, including pottery kilns, collected in a separate catalogue at the end of the work, as well as on selected evidence on the subject of the distribution of ceramics. Finds are discussed not only for reasons of reviewing archaeological sources, but also with regard to the question of the specialization and organization of production in the early states in the studied parts of Europe. As a result it seems very probable that at the latest in the 10th century in this part of Europe an uncontrolled (most probably market) exchange played dominant role in supplying ceramics across the whole society.

Chapter IV. „The Libušín stronghold: a revised working of excavation data.“ The early medieval stronghold in Libušín (district of Kladno, central Bohemia) is an important archaeological site for a number of reasons. The leading reason is the stronghold's position in the centre of Bohemia – a territory that is connected with the beginnings of the Přemyslid reign and therefore the origins of the Czech state. Large-scale excavations have also made Libušín one of the best investigated fortified sites in the country. Libušín also attracts the interest of the professional community for the ingenious combination of several types of walls in the stronghold's fortifications. This article offers a new interpretation of several archaeological finds, one that differs from the conclusions published at the beginning of the 1970s. We show, among other things, that the stronghold was not built at the turn of the 10th century as previously believed, but probably at the earliest under the reign of Boleslav I in the second third of the 10th century. This new interpretation obviously changes considerations regarding the stronghold's function and historical importance, which we attempt to outline in the conclusion.

Chapter V. „The development of Přemyslid domain strongholds in the heart of Bohemia (a contribution to the discussion).“ The text addresses early medieval castles in the central part of Bohemia – the territory connected with the onset of the Přemyslid dynasty and the origins of the early Czech state. We first deal with the dating of castles, mostly on the basis of archaeological sources. The chronology of these buildings has been elaborated significantly in recent years. We then use this summarized information to produce a brief sketch of the development of castles, which we then attempt to place in the general historical framework. The conclusion offers a comparison of this new information with existing concepts of the "Přemyslid domain," which, in our opinion, requires substantial revision.